

İSMET SIFATININ KUR'ÂN YORUMUNA ETKİSİ (HZ. DÂVÛD ÖRNEĞİ)

Mustafa ŞEN^(*)

Öz

Bu çalışma ismet prensibinin Kur'an yorumuna nasıl etki ettiğini Hz. Dâvûd ve davâlılar kıssası örneğinde incelemeyi amaçlamaktadır. Kur'an'ın yorumuna etki eden unsurlardan birisi de İslam düşüncesinde yer alan 'ismet' inancıdır. Siyasi zeminde ortaya çıkan ve daha sonra itikadi konular arasına dâhil olan 'ismet' sıfatı peygamberlerde bulunması zorunlu bir özelliktir. Kur'an'da peygamberlerden samimi, seçilmiş, doğru ve her daim Allah'a yönelen gibi üstün vasıflarından bahsedilmektedir. Bununla birlikte peygamberler hakkında hata yapmama, günah işlememe gibi bir nitelikten söz edilmektedir. Bunun aksine bazı peygamberlerin işlemiş olduğu hatalardan ve kusurlardan söz edilmektedir. Ne varki bazı peygamberlerin hata işlediğini gösteren ayetler, kimi müfessirler tarafından ismet kavramı mihverinde yorumlanmaktadır. Bu çalışmada evvelâ ismet prensibinin keyfiyetiyle ilgili giriş mahiyetinde kısa bir değerlendirme yapılacak daha sonra da ismet sıfatı bağlamında Sâd sûresindeki Hz. Dâvûd'un kıssası ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Peygamber, Dâvûd, Tefsir, İsmet.

The Effects of Chastity Title on Quran Commentary (Prophet Dâvûd Example)

Abstract

This study aims to study how the belief of chastity, one of the attributes of the prophets, influences Quran's commentary in the scope of Hz. Dâvûd and plaintiffs' tale. Chastity principle in Islamic thought is the one of the factor which influences Qur'an's commentary. The title 'chastity', which is known to have come to exist political-based and then appeared in theological matters, is an attribute that is mandatory characteristics

*) Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Ana Bilim Dalı
(e-posta: mustafasen@aksaray.edu.tr). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4763-0328>

for prophets. In *Quran*, while it is being addressed to prophets' supreme features such as sincere, privileged, honest, faithful etc. it is not mentioned about their perpetrating crimes. On the contrary faults of some prophets are told. Moreover, the relevant verses pointing to the faults of the prophets have been interpreted by some hermeneutical in the frame of chastity principle. In this study, firstly a brief assessment about the content of chastity title will be done in introduction part then the Prophet Dâvûd's tale in Sura Sâd will be discussed in the context of chastity title.

Keywords: *Quran, Prophet, Dâvûd, Tafseer, Chastity.*

Giriş

İslamla ve peygamber şahsiyetiyle bağdaştırılamayacak israilî rivayetler daha ziyade Hz Dâvûd ve Hz. Süleyman hakkında anlatılmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi Yahudiler'in, Kur'an'ın hem kral hem de peygamber olarak bahsettiği bu iki peygamberin (2/Bakara/251-253) sadece kral olduklarına inanmaları ve onlara attıkları çirkin iftiraların Tevrat'a dâhil edilmesidir. İftiraları bertaraf amaçlı Kur'an'da geçen son derece özet ifadelerin içeriği Tevrat'ın ilgili pasajlarıyla dolmuş ve ilk müfessirlerden itibaren tefsirlerde yerini almıştır.

1. İslam Düşüncesinde İsmet Kavramı

Sözlükte “kötülüklerden korumak,¹ menetmek,² engel olmak” anlamında عصمة “a-s-m” kökünden türeyen bir isim olan ismet Kur'an'da değişik formlarıyla on üç yerde geçmektedir. Kelime bunların tamamında “tutmak, menetmek” gibi temelde aynı anlam çerçevesi içinde yer alır. Yalnız Âl-i İmrân sûresindeki “Allahın ipine sınımsız sarılıңыз.” (3/Âl-i İmrân/103) ayetinde kullanılan ismet kelimesi hem tutmayı hem de korunmayı ifade eder. Nitekim Araplar deve yükünü bağladıkları ipe عصام “isam” demektedirler.³ İsmet kelimesi “... kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar.”⁴ hadisinde de aynı anlamdadır.

- 1) Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, “Asm”, *Kitabu'l-ayn*, nşr. Dâru ve Mektebu'l-Hilâl, 1: 31; Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kub el-Fîrûzâbâdî, “Asm”, *el-Kâmûsu'l-muhît*, (Beyrut: : Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1138; Zeynuddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir er-Râzî, “Asm”, *Muhtâru's-Sihâh* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 437.
- 2) Ebu Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, “Asm”, *es-Sihâh tâcü'l-lüga ve sıhâhü'l-Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melayîn, 1987) 5: 1986; Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mürekkem İbn Manzûr, “Asm”, *Lisâni'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 12: 403.
- 3) Ebu'l-Kasım Huseyn b. Muhammed er-Râgîb el-İsfehânî, “Asm”, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1998), 570.
- 4) Buhârî, “Salâh” 28.

İstilah olarak ise ismet “Allah’ın kulunu kötülüklerden koruması,⁵ Allah’ın kulunu kendisini helak edecek şeyden koruması,⁶ kulunu temiz bir fitratı haiz eylemesi, ona başarı ve zafer nasip eylemesi⁷ şeklinde tarif edilmiştir.

Kapsamı ve keyfiyeti tartışmalı konulardan biri olan *العصمة*/ismet sıfatı klasik kelimeler literatüründe nübüvvet bahisleri içerisinde ele alınmıştır. Ayrıca ismet kavramıyla ilgili müstakil eserler de telif edilmiştir.⁸ Bu eserlerin yanı sıra özellikle son zamanlarda konunun çeşitli yönleriyle alakalı çok sayıda makale ve eser kaleme alınmıştır.

Peygamberler Allah ile kulları arasında aracı olmaları hasebiyle özel seçilmiş, kullukları ve ahlaki özellikleri ile övülmüşlerdir. Bununla birlikte Kur’an peygamberlerin günahlardan korunacağıyla ilgili açık bir veri içermemektedir. Aksine kimi peygamberlerin emri uygulamama, yanlış hüküm verme ve unutmaya gibi hatalarını gündeme getirmektedir. Durum böyle olunca İslam âlimleri temel görevi tebliğ ve tebyin olan peygamberlerin ismet sıfatını iki şekilde mütala etmişlerdir:

1. Dini tebliğde ismet: Peygamberlerin aldıkları vahyi olduğu gibi ümmetlerine nakletmeleri hususunda bütün İslam âlimleri müttefiktir. Nitekim Mâide 67, Hâkka 44-47 Ayetlerde görüldüğü gibi peygamberlerin aldıkları vahye hiçbir müdahaleleri söz konusu değildir. Ayrıca vahyi bellemeleri ve unutmamaları da Allah’ın uhdesindedir.

2. Beşeri yönü itibarıyla peygamberlerin hata yapıp yapamayacakları ve hatalarının ne şekilde olacağı tartışmalıdır. Diğer bir ifadeyle masumiyetlerinin keyfiyeti ihtilafıdır. Ayrıca kendilerinden Sâdır olan yanlışların hata kabul edilip edilmeyeceği, hata ise bunun büyük-küçük; peygamberlikten önce-sonra olması hususlarında mezheplerin kendi içlerinde dahi ihtilafı mevcuttur.⁹ Bu nedenle öncelikle Hâriciyye, Mâtürîdiyye, Eş‘ariyye, Mu‘tezile ve Şîa ekollerinin ismet hakkındaki görüşlerine konumuzun zeminini oluşturmaya yetecek miktarda temas edilecektir.

Hâricîler’in her günahı küfür sayan Fudayliyye koluna göre peygamberlerin günah işlemeleri dolayısıyla küfre girmeleri caizdir ve peygamberler takiyye yaparak küfrü gerektiren sözler de söyleyebilirler.¹⁰ Bu aşırı yoruma mukabil Hâricîler’in diğer grupları peygamberlerin nübüvvetten önce de masum olduklarını söylemektedirler.¹¹

5) İbn Manzûr, “Asm”, 12: 403.

6) Cevherî, “Asm”, 5: 1986

7) Râgıb, “Asm”, 570

8) Nûreddin es-Sâbûnî, Münteķā min ‘ismetü’l-enbiyâ; Fahreddin er-Râzî, ‘İsmetu’l-enbiyâ.

9) Bk.Nûreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, trc. Bekir Topaloğlu (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1979), 121-122; Ebû Mansur Abdulkahir el-Bağdadî, *el-Fark beyne’l-firāk* (Beirut: Daru’l-Âfâki’l-Cedîde, 1977), 210.

10) Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ* (Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 1986), 26.

11) Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 121.

Mâtürîdîler'e göre ismet peygamberlerin söz ve davranışlarında ahlaklarını zedeleyecek ve kıymetten düşürecek hatalardan korunması manasıdır. Peygamberler kasıt olmaksızın hata işlerlerse hemen akabinde ilahi uyarı gelir. Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) "ismet külfeti izale etmez." sözü, peygamberlerin itaate zorlanmamaları ve günah işlemekten aciz bırakılmadıkları anlamına gelmektedir. İsmet, Allah'ın bir lütfu olarak seçme gücü olmakla birlikte peygamberi iyi işler yapmaya yönlendirir, onları kötülüklerden alıkor.¹²

Eş'arîler'e göre ismet Allah'ın peygamberlere itaat gücü vermesi, masiyet gücü vermemesidir ki bu takdirde ismet peygamberlerin günah işlemelerine engel olan sıfat olmaktadır. Eş'arîler'e göre peygamberler nübüvvet öncesi günah işleyebilirlerken, nübüvvet sonrası büyük ve küçük günah işlemekten masumdurlar. Ayrıca onlara göre sehve ve hata ile yapılan yanlışlar da günah kapsamı dışındadır.¹³ Bundan dolayı da Eş'arîler Kur'an'da peygamberlerle ilgili anlatılanları te'vil yoluna gitmişlerdir.

Mu'tezile ismeti Mâtürîdîler gibi peygamberleri günahattan koruyan Allah'ın bir lütfu olarak görürler. Bu lütfu sayesinde kişi büyük günah işlemekten kurtulur. Bu sıfat da sadece peygamberlerde ve onların yerine geçenlerde bulunur. Peygamberlerin günah işleme kabiliyetleri mevcuttur ve böylece de küçük günah işlemeleri mümkündür.¹⁴ Mu'tezile'ye göre ismetin dayanakları mu'cize, salh-aslah, adalet ve peygamberlerin hüccet olmasıdır.¹⁵

Şîî İmamiyye fırkasına göre peygamberler her türlü lekeden temizlenmiş ve korunmuşlardır; küçük ya da büyük hiçbir sûrette günah işlemeyizler. Onların masumiyetini inkâr eden bir kimse onları tanımamış ve dinden çıkmış olur.¹⁶ Şîa'ya göre peygamberler günaha kudreti olduğu halde kasıtlı ya da kasıtsız her türlü günahı işlemekten korunmuşlardır. Onlara göre hata eden bir peygamberin getirdiğine güven olmaz, akıl da ona uymaktan imtina eder.¹⁷

İsmet sıfatı konusunda Mâtürîdîyye, Mu'tezile ve Şîa'nın görüşleri benzerlik arz etmektedir. Eş'arîler ise ismeti "Allah'ın masiyet gücü vermemesi" şeklinde tanımlarken

12) Sâbûnî, *Mâtürîdîyye Akaid*, 121-122

13) Bağdadî, *el-Fark*, 210. Ayrıntılı bilgi için Bk. Necati Şahin, *Peygamberlik ve İsmet Sıfatı* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006), 56.

14) Kâdî Abdulcebbar, *Şerhu'l-Usulî'l-Hamse* (Kahire: Mektebet-ü Vehbe, 1996), 780.

15) Ayrıntılı bilgi için Bk. Veysi Ünverdi, "Mu'tezile'de Peygamberlerin İsmeti" *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 15/1 (2015): 79-107.

16) İbn Bâbeveyh, Şeyh Sadûk Ebû Ca'fer el-Kummî, *el-İ'tikâdât fî dîni'l-imâmiyye* (Beyrut: Daru'l-Müfid, 1993), 96.

17) eş-Şeyh el-Müfid Muhammed b. Muhammed b. En-Nu'man el-Bağdâdî, *en-Nüketü'l-i'tikâdiyye*, thk. Ridâ el-Muhtârî (Kum: y.y., 1413), 37; Şeyh Müfid, *Tashih-u i'tikâdi'l-imamiyye*, thk. Hüseyin Der-gâhî, (Kum: y.y., 1413h), 128.

peygamberlere meleklik sıfatı vermiş olmaktadırlar.¹⁸ Böyle olunca da Allah'ın emir ve yasaklarının bir anlamı kalmamaktadır.¹⁹ Bütün mezhepler vahyin tebliği ve yüz kızartıcı hatalar hususunda peygamberlerin asla hata yapmayacaklarını söylemektedirler. Bunun dışında peygamberlerin beşeri vasıfları çerçevesinde günah işlemeleri konusunda mezhepler tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür.

2. Kutsal Metinlerde Hz. Dâvûd

2.1. Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Dâvûd

Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Dâvûd'un krallığı, savaşları ve özel hayatıyla ilgili oldukça teferruatlı bilgiler yer almaktadır.²⁰ Kitab-ı mukaddesin 2. Samuel Kitabı Hz. Dâvûd'un önce Yahudalılar'ın (1-4 bölümleri), sonra da içte çeşitli mücadelelerle birliği sağlayıp bütün İsrail'in kralı olduğunu (5-24 bölümleri) ve başka milletlerle savaşlarını konu edindir. Ayrıca Hz. Dâvûd'un halk tarafından sevilen ve Allah'a itaat eden bir kral olduğu vurgulandıktan sonra bazen acımasız ve bencil olduğu, nefsine uyup günah işlediği belirtilir. İsmet sıfatı bağlamında ele alacağımız Hz. Dâvûd ile Bat-Şeva'nın hikâyesi de Tevrat'ın II. Samuel kitabının 11. ve 12. bölümlerinde bulunmaktadır.

2.2. Kur'an'da Hz. Dâvûd

Kur'an'da ise Hz. Dâvûd hem mekkî hem de medenî sûrelerde geçmektedir. Mekkî sûrelerde nüzül sırasına göre Sâd, en-Neml, el-İsrâ, el-En'am, Sebe' ve el-Enbiyâ sûrelerinde geçmektedir. Medenî sûrelerde el-Bakara, en-Nisâ ve el-Mâide sûrelerinde bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan Sâd sûresinde ismet sıfatına konu olan davacılar hikâyesi anlatılmaktadır. (38/Sâd/21-26). en-Neml sûresinde diğerlerine ek olarak kuşdilinini öğretilmesi ve başkaca nimetlerin verilmesi vardır. (27/Neml/15). el-İsrâ sûresinde Hz. Dâvûd'un başka peygamberlerden üstün kılındığı ve kendisine Zebûr'un verildiği anlatılmaktadır. (17/İsrâ/ 55). el-En'am sûresinde bir grup peygamber arasında ismi zikredilmekte (6/En'am84), Sebe' sûresinde dağların ve kuşların onunla beraber tespih etmesi, demirin yumuşatılması gibi üstünlüklerin verildiği bildirilmektedir.(34/Sebe'/10-11). el-Enbiyâ sûresinde ekin tarlasına giren koyunların hikayesi ve bununla ilgili hüküm vermesi ele alınmaktadır. (21/Enbiyâ 78-79).

Medenî sûrelere gelince önce el-Bakara sûresinde Câlût'u öldürmesi ve kendisine hikmet ve ilim verilmesi anlatılmakta, (2/Bakara/251), en-Nisâ sûresinde Zebûr'un veril-

18) Mehmet Bulut, "İsmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 135; Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet ve Şia Polemikleri* (Ankara: Ankara Okulu, 2012), 41.

19) Mustafa Sinanoğlu, "Kelamcıların İsmet Anlayışının Kur'an Açısından Değerlendirilmesi", *Dini Araştırmalar* 3/8 (Eylül-Aralık 2000): 168.

20) II. Samuel. 8/ 15; 14 / 4-22; 15 /2-6; I. Tarihler. 18/ 14.

diği, (4/Nisâ/163), el-Mâide sûresinde Benî İsrail'den inkâr edenlerin Hz. Dâvûd'un ve Hz. İsâ'nın lisanıyla yani kitaplarıyla lanet edildiği bildirilmektedir. (5/Mâide/78).

Sâd sûresinde geçen, Hz. Dâvûd'un hükümdarlığının kuvvetlendirilmesi, yeryüzünde halife kılınması ve adaletle hüküm vermesinin emredilmesi gibi ifadeler onun krallığına vurgu yapmaktadır. (38/Sâd/20-26). Ayrıntısını daha sonra alatacağımız biri doksan dokuz, diğeri bir koyun sahibi olan iki davalının hikayesi bu sûrede fragman niteliğinde yer almaktadır. Bunların yanı sıra ibadetlere olan dayanıklılığı ve düşkünlüğü de ifade edilmektedir. (38/Sâd/17). Bunların ötesinde Kur'an'da Hz. Dâvûd'un savaşlarıyla ve hayatıyla ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemektedir. Hadislerde ise Hz. Dâvûd'un sesini, namazını ve orucunu öven pek çok rivayet bulmak mümkündür.²¹

Konumuz çerçevesinde Hz. Dâvûd ile ilgili ele alacağımız mesele müfessirler tarafından daha çok ismet sıfatı bağlamında yorumlanan davacılar ve doksan dokuz koyun kıssasıdır. Öncelikle kıssanın Kitab-ı Mukaddes'teki ve Kur'an'daki anlatımları verilecek, sonra da olayın tefsirlere yansımaları incelenecektir.

3. Kıssanın Kutsal Metinlerdeki Versiyonu

3.1. Kitab-ı Mukaddes'teki anlatımı

Tevrat'ın II. Samuel kitabının 11. ve 12. bölümlerinde olay özetle şöyle anlatılır: Hz. Dâvûd ordunun savaşta olduğu bir dönemde damda gezerken yıkanan güzel bir kadın görür. Hz. Dâvûd, Hititli Uriya'nın hanımı Bat-Şeva olduğunu öğrendiği bu bayanı saraya getirtir ve onunla yatar. Hz. Dâvûd kadının gebe kaldığını öğrenir ve savaşta olan kocası Uriya'yı saraya çağırır. Hz. Dâvûd sarhoş edene dek Uriya'ya yedirip içirir ve kendisiyle komutanına ölmesi için ön saflara yerleştirilmesini emreden bir mektup gönderir. Uriya ölünce de Bat-Şeva Hz. Dâvûd'un hanımı olur ve ona bir oğul verir. Fakat Hz. Dâvûd'un bu yaptığı Allah'ın hoşuna gitmez ve ona Natan'ı gönderir.

Natan Dâvûd'a gelip ona, bir çok malı olan bir adamla tek bir koyunu olan fakir bir adamın hikayesini anlattı. Natan zengin adamın gelen misafirlere kendi koyununu değil de fakirin koyununu kesip ikram ettiğinden bahsettikten sonra Hz. Dâvûd'a "o kişi sensin" dedi.

Hikâyenin devamında İsrail'in Tanrı'sının Hz. Dâvûd'u İsrail'e kral olarak seçtiği, Saul'un elinden kurtardığı, saray ve pek çok hanım verdiği buna mukabil ise Hz. Dâvûd'un O'nun sözünü küçümsediği ve Uriya'yı öldürtüp karısını da kendine eş olarak aldığı neticede de cezalandırılacağı anlatılır. Hz. Dâvûd'a verilen bu cezalar soyundan sonsuza dek kılıcın eksik olmayacağı, onun karılarına başkalarının sahip olacağı ve doğacak çocuğunun öleceği şeklindedir. Daha sonra Hz. Dâvûd pişman olsa da bağışlanmaz. Çocuk ölün-

21) Buhârî, "Enbiyâ", 37, "Teheccüd", 7; Müslim, "Sıyâm", 188; Nesâî, "Leyl", 14, "Savm", 69; İbn Mâce, "Sıyâm", 31; Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Karabacak, "Kur'an Ve Hadisler Bağlamında Hz. Dâvûd'un Örnekliliği," *Mittefekkir* 9 (Haziran, 2018): 187-204.

ceye kadar Tanrı'ya yalvarıp yas tutan Hz. Dâvûd çocuk öldükten sonra bunlara ihtiyaç duymaz. Daha sonra Bat-Şava'dan doğan çocuğunun adını Süleyman koyar.²²

3.2. Kıssanın Kur'an'daki anlatımı

Kıssanın Kur'an'daki anlatımı ise özetle şu şekildedir: Allah Hz. Peygamber'e Mekkelilerin söylediklerine karşı sabırlı olmasını ve Hz. Dâvûd'u hatırlamasını söyledikten sonra Hz. Dâvûd'a verilen nimetleri sıralamaktadır. Bu nimetler arasında Hz. Dâvûd'un tespihine iştirak eden dağlar ve kuşlar, hikmet, mülk ve hakla batılı ayıran söz yeteneği vardır. Akabinde de biri doksan dokuz, diğeri bir koyunu olan iki davacının hikâyesi anlatılmaktadır. Zamansız ve usulsüz bir şekilde Hz. Dâvûd'un odasına giren bu kimselerden Hz. Dâvûd bir an korkar. Onlar Hz. Dâvûd'a korkmamasını iki davacı olduklarını söylerler. Bir koyunu olan davacı diğerrinin kendi koyununa da sahip olmak istediğini bildirerek ondan şikâyetçi olur. Hz. Dâvûd onu haksız bulur, daha sonra imtihan edildiğini anlar ve tevbe eder. Allah da onun tevbesini kabul eder ve ona daha başka nimetler verir. (38/Sâd/17-26).

Yukarıda da görüldüğü gibi kıssa üç bölümden oluşmaktadır. Birincisi Hz. Dâvûd'un övülmesi, ikincisi hata işlemesi ve akabinde pişman olup Allah'dan bağış dilemesi ve Allah'ın onu affetmesi, üçüncüsü de yeryüzünde halife kılmasıdır.

Kıssa ile ilgili yorumlara geçmeden önce kıssanın içinde bulunduğu Sâd sûresinin genel hatlarıyla ele alınması ve ilgili ayetlerin siyak ve sibakiyla birlikte değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Sâd sûresindeki ilk ayetlere bakıldığında sûrenin Mekke müşriklerin sırf gurur ve kibirlerinden dolayı inkârlarının şiddetlenip risaletin Hz. Peygamber'e verilmesini hazmedememelerinden ötürü muhalefetlerinin sertleştiği ve kimi zaman da alaya dönüştüğü bir ortamda nazil olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim sûrenin sebebi nüzülü ile ilgili rivayet ve yorumlar da bunu desteklemektedir. Bunlardan birine göre müşrikler arasında hızla yayılmakta olan İslamiyet'e Hz. Ömer'in de dâhil olmasıyla endişeye kapılan Araplar soluğu Hz. Peygamber'in amcası Ebû Talib'in yanında alırlar ve ondan yeğeninini ilahlarını kötülemekten vazgeçmesini, İslam'ı yaymaya çalışmamasını isterler.

Bir başka görüşe göre sûre küfürle iman; şirkle tevhid arasındaki sınırların keskinleştiği, safların netleştiği Mekke döneminin sonlarına doğru inmiştir. Sûrenin başında bu müşriklerin akibetinin kendilerinden önce yaşamış ve daha güçlü olan Nûh, Ad, Fir'avn, Semûd, Lût kavimleri ve kavmi ve Eykeliler gibi olacağı bildirilmektedir. (38/Sâd/12,13) Ayrıca "Rabbimiz! Hesap gününden önce payımıza düşen azabı hemen şimdi ver." (38/Sâd/16) diye Hz. Peygamber ile alay eden Mekke müşriklere karşı önceki peygamberler misal verilerek Hz. Peygamber teselli edilmektedir.

Sûrenin devamında cennete giden müminler ile cehenneme giden kafirlerin karşılaş-tırması yapılmakta ve inkarcıların fayda sağlamayan pişmanlıklarına değinilmektedir. Sûre Hz. Adem'e secde etmeyen şeytandan bahisle sona ermektedir. Burada şeytanın Hz.

22) II. Samuel, 12/1-25.

Adem'e secde etmemesiyle Mekke'li müşriklerin Hz. Muhammed'e inanmamaları arasında bir bağ kurulmaktadır. Hz. Muhammed'e verilen elçilik görevini hazmedemeyip inkarlarında ısrar eden Mekkelî müşrikler Hz. Adem'e verilen fazileti hazmedemeyip secdeden kaçınan ve neticede ilahi rahmetten kovulan şeytanla aynı akibeti paylaşacaklardır.

Mevzu bahis kıssanın sibakına baktığımızda kibirli müşriklerin inanmamakla birlikte Hz. Peygamber ile alay ettikleri ve ileri geri konuştukları anlaşılmaktadır. Bunun ardından Allah Teâlâ Hz. Dâvûd'u hatırlatarak ve ona yapılan iftiraları ima ederek onların söylediklerine aldirmaması gerektiğini bildirmek sûretiyle kulu Muhammed'i teselli ve motive etmektedir. Kur'an Hz. Peygamber'in hatırda tutması gerektiğini söylediği Hz. Dâvûd'un örnek şahsiyetini ve ona verilen faziletleri kıssanın başında ve sonunda zikretmiştir. Bu vasıflar Hz. Dâvûd'un din ve dünya işlerinde güç kuvvet sahibi olması, ibadetele düşkün olması, dağların ve kuşların zikrine iştirak etmesi, kendisine mülk, hikmet, peygamberlik, hilafet, af ve mağfiret verilmesidir.

3.3. Kıssanın Tefsirlerdeki Anlatımı

Hikâyenin Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan zina kısmı ve sonrasında Allah'ın Hz. Dâvûd'a yönelik tehdit ve cezaları hariç olmak üzere geri kalan kısmı bazı farklılıklarla birlikte Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767),²³ Taberî (ö. 310/923),²⁴ Zeccâc (ö. 311/923),²⁵ Mâtürîdî (ö. 333/944),²⁶ İbn Ebî zemîn (ö. 399/1008),²⁷ Sa'lebi (ö. 427/1035),²⁸ İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148)²⁹ ve Semerkandî, (ö. 860 / 1456)³⁰ gibi müfessirler tarafından anlatılmaktadır.

Kıssa ilk olarak israiliyyattan çokça nakillerde bulunan Mukâtil'in tefsirinde geçmektedir. İsnadsız olarak zikredilen bu hikâye özetle şöyledir: Hz. Dâvûd "Yâ Rabbi

23) Ebu'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, thk. Abdullah Mahmud Şahâte (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1423h), 3:639-640; Ebû Abdilleh İbn Ebî Zemîn, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-aziz*. (Kahire: el-Faruk el-Hadîse, 2002), 4: 86.

24) Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakîr (Müessesetü'r-Risâle, 2000), 21: 177.

25) Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuhu* (Beirut: Âlemü'l-Kütüb,1988), 4: 326-328.

26) Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Semerkandî el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye 2005), 8: 616.

27) İbn Ebî Zemîn, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-aziz*, 4: 85,86.

28) Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebi, *el-Keşfu ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr, (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2002), 8: 185.

29) el-Kâdî Muhammed b. Abdillâh Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 4: 53-55.

30) Ebû'l-Lays Nasr b. Muhammed es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 3: 162-163.

İbrahim'i dost edindin, Musâ ile konuştun, bana da onlara benzer bir ikramda bulun." demesi üzerine Allah "*Ben onları imtihan ettim başardılar, seni henüz imtihan etmedim, ama istersen seni imtihan edeyim ve onlara verdiğim nimetlerden vereyim.*" der.³¹ Gün aşırı oruç tutan ve gecenin yarısını ibadetle geçiren Hz. Dâvûd bir gün ibadetle meşgul olmak için mihraba girip kapıyı kapar.³² İbadet esnasında güzel bir kuş görür ve onu yakalamak ister. Hz. Dâvûd kaçan kuşu yakalamak isterken banyo yapan güzel bir kadın görür.³³ Kadın durumu farkedince saçlarıyla bedenini kapatır. Hz. Dâvûd çok beğendiği bu kadını evine kadar takip ettirir ve savaşta olan Uriya isminde bir askerin hanımı olduğunu öğrenir. Ordu komutanı olan yeğenine bir mektup yazarak ölmesi için Uriya'nın ön saflarda savaşırılmasını emreder. Neticede Uriya ölür ve Hz. Dâvûd iddeti bittikten sonra onun karısıyla evlenir. Bunun üzerine Allah tevbeyle bu yanlıştan kurtulması için ibadet ettiği bir günde kendisine iki melek gönderir. Hz. Dâvûd meleklerin duvardan atlayıp içeri girdiklerini görünce saltanatının sona erdiğini düşünür. Melekler, hüküm vermesi için olayı ona arzederler. Hz. Dâvûd "O bu isteğiyle sana zulmetmiştir" hükmünü verice melekler göğe çıkarlar. Bunu gören Hz. Dâvûd imtihan edildiğini anlar ve Allah'a tevbe eder.³⁴

Bütün rivayetlerin isnadla yapıldığı bir dönemde yaşayan Mukâtil'in isnadı kullanmaması ve israiliyyattan çok nakilde bulunması tenkit edilmiştir. Mukâtil böyle yapmakla müfessirler için kötü bir örnek olmuştur.³⁵ Mukâtil bu kıssa hakkında hiçbir değerlendirmede bulunmadığı gibi Hz. Dâvûd'un Uriya'nın hanımıyla olan durumunu Hz. Peygamber'in Hz. Zeynep'le olan durumuna benzetmiştir. Ayrıca "sizden öncekilerde de Allah'ın sünneti buydu" ayetini "Hz. Dâvûd'da olduğu gibi şekilde yorumlamıştır.³⁶ Bu bilgilerden yola çıkarak Mukâtil'in tefsirinde peygamberleri günahlardan tenzih etme gibi bir anlayışının olmadığını söyleyebiliriz.

31) Hz. Dâvûd'un imtihan edilme sebebi konusunda farklı rivayetler vardır. Bunlardan birisi Hz. Dâvûd'un ataları İbrahim, İshak ve Yakub'a verilen nimetleri ve insanların onlara teveccühlerini düşünüp kendisi için de aynı şeyleri arzulamasıdır. Bir diğeri de bir gün israiloğullarına "*Hanginiz şeytanın şerrinden etkilenmeyerek günün tamamını ibadetle geçirebilir.*" diye sormasına karşılık aldığı olumsuz cevap üzerine "*Ben yapabilirim.*" demesidir. Bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 21: 181-184.

32) Tefsirlerde Hz. Dâvûd'un zamanı farklı dilimlere taksim ettiği rivayet edilmektedir. Bunlardan en yaygın olan görüş Hz. Dâvûd'un zamanı hanımlarına, adli işlere, insanların sorularına ve ibadete olmak üzere dört gün üzerine taksim etmesidir. Bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 21: 184; Semerkandî, *Bahr*, 3: 162; Sa'lebî, *el-Keşf*, 8: 186; Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd el-Begavî, *Medîmü't-Tenzîl* (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420h), 4: 59; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 1964), 17: 168; Abdurrahman b. Ebî Bekr Celalüddin es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensur* (Beirut: Dâru'l-Fikr), 8: 386.

33) İbn Abbas'a dayandırılan bir görüşe göre bu kadın Hz. Dâvûd'un amcasının kızıdır. Bk. Mecduddin Ebû Tâhir Muhammed b. Yakub Fîrûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs min tefsiri İbn Abbas* (Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye), 382.

34) Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 3: 639-640.

35) Ahmed İsa el-Ahmed, *Dâvûd ve Süleyman fi'l-ahdi'l-kadim ve'l-Kur'ani'l-kerîm* (Doktora tezi, Kahire üniversitesi, 1990), 350-351.

36) Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 3: 496.

Taberî kıssayla ilgili isnatlarıyla birlikte pek çok rivayet verir. Ancak rivayetlerin sıhhat derecesiyle ilgili bir değerlendirmede bulunmaz. Dolayısıyla kıssayla ilgili peygamberlerin ismetine atıfta bulunmaz. Taberî'nin naklettiği rivayetlerin en dikkat çekeni Tirmizi'nin Nevâdir'inde de bulunan uzunca bir hadistir. Bu hadiste de Hz. Dâvûd'un kadınla evlenmek için kocasını savaşa gönderdiğinden söz edilmektedir.³⁷ Taberî müfessirlerin çoğu tarafından sıhhatli bulunmayan bu hadis³⁸ hakkında her hangi bir yorumda bulunmaz.

Kıssa ile ilgili tefarruatlı bilgi verenlerden birisi de Sa'lebî'dir. Sa'lebî Mukâtil ve Taberî'nin rivayetlerini naklettikten sonra çoğu isnatsız olan daha başka bilgiler de aktarmıştır.³⁹ Sa'lebî'den sonraki müfessirlerin kaynağını bu üç müfessirin eserleri oluşturmaktadır. Müfessirler mezkûr kıssa ile ilgili bilgiler verirken farklı tutum içerisinde olmuşlardır; bunlardan rivayetlerin tamamına yakınına tenkit etmeden alanlar,⁴⁰ tamamını alıp tenkit edenler,⁴¹ seçerek alanlar,⁴² kıssaya sadece işaret edenler,⁴³ rivayetlerin sahih olmadığını ortaya koymaya çalışanlar⁴⁴ ve kıssaya hiç değinmeyenler vardır.

İbnü'l-Arabî'nin açıklamalarından hikâyenin anlatıldığı şekliyle doğruluğuna katıldığı anlaşılmaktadır. Ancak zulm kelimesini yorumundan anlaşıldığı üzere yaptıkları hata olsa da müeyyide gerektiren bir hata ya da yasağın çiğnenmesi şeklindeki bir hata değil konumundan kaynaklanan ve yapmaması daha iyi olan diğer bir tabirle evlâ olanı terk manasındadır. Kendisinin açık bir şekilde peygamberlerin büyük küçük günahlardan masum oldukları ifadesinden de anlaşılacağı üzere bu yorumlarda ismet sıfatının etkisi açıktır. İbnü'l-Arabî'nin "*Doğrusu Allah peygamberlerin bu tür kusurlarını söylese de bizim bunları açığa çıkarmaya çalışmamız doğru değildir. Efendi kölesi hakkında konuşur, Allah da bir hikmete mebni anlatmıştır.*" şeklindeki ifadesinde de ismet prensibinin etkisi görülmektedir.⁴⁵

37) Tirmizi, *Nevâdiru'l-usûl fi ehâdîsi'r-resûl* (Beirut, Dâru'l-Celîl), 2: 179; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 21: 187; Kurtubî, *el-Câmi*, 15: 167.

38) Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-azîm*, 7: 60-61.

39) Sa'lebî, *el-Kesf*, 8: 191.

40) Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 21: 174,188.

41) Alaüddin Ali b. Muhammed el-Hâzin, *Liübâbu't-te'vil fi meân't-tenzîl* (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415h), 16: 399-406; Muhammed b. Muhammed Ebussuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-kitabi'l-kerîm* (Beirut: Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî), 7: 222.

42) Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'âşlî (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418h), 5: 27; Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil* (Beirut: Dâru'l-Kelimi't-tayyib, 1998), 3: 150.

43) İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-azîm*, 7: 60.

44) Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420h), 26: 377386.

45) İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 4: 52.

Tefsirlerde anlatılan bu kıssanın bazı kısımları peygamberlerin ismet sıfatıyla bağdaştırılmayarak tenkit edilmiştir. Ebussuud'a (ö. 982/1574) göre Hz Dâvûd bir kadın görmüş, beğenmiş, kocasından onu boşamasını istemiş ve onunla evlenmiştir. Kıssanın doğru olan tarafı sadece burasıdır, bunun haricinde Dâvûd'un kadının kocasını savaşa göndermesi, ölmesi için önsaflarda savaştırması gibi haberler de tamamen iftira olduğunu söyleyerek kıssayı uyduran ve yayanlara beddua etmekte ve ardından Hz. Ali'ye dayandırılan "Kim Dâvûd ile ilgili kıssacıların anlattığını anlattırsa ona yüz altmış sopa vuracağı." sözünü nakletmektedir.⁴⁶

Alûsî (ö. 1270/1854) de peygamberlerin masum olduğu, zorunlu olarak böyle bir olayın olamayacağı, şayet olursa şeriatın batıl olacağını söyleyerek kıssayı reddeder.⁴⁷ Diğer müfessirlerin bir kısmı da Kur'an'da anlatıldığının dışında bir doğruluğunun olmadığını, israiliyattan alınmış, ismet sıfatıyla bağdaşmayan bilgiler deyip kıssaya hiç değinmemişlerdir.⁴⁸

İbn Âşûr (ö. 1973) da Hz. Dâvûd'un kadını beğendiğini ve kocasından onu boşamasını istediğini belirtir. Buradaki günahı da İslam'ın başlangıcında da mübah olan bu isteğin mübah olmakla birlikte peygambere yakışmamasıdır. Ayrıca Hz. Dâvûd'un hatası ikabı değil itabı gerektirecek cinstendir.⁴⁹ İzzet Derveze kıssanın araplar arasında biliniyor olduğunu ve kur'an üslubunca kıssanın anlatıldığını ifade etmektedir. Ortada bir hata olduğunu söyler ama açıklamaz.⁵⁰

Şii müfessir Tûsî (ö. 460/1067), Hz. Dâvûd'a gelen hasımlarla ilgili rivayetlerin haberi vahid olduğunu ve onun da Allah'ın şanını yücelttiği peygamberler hakkında kabul edilemeyeceğini bildirmektedir. Ayrıca Allah'ın, din kardeşinin hanımına âşık olan birisini peygamber olarak seçmesi de düşünülemez.⁵¹

Yine şii müfessirlerden Tabersi'ye (ö. 548/1153) göre Allah ile kulları arasında elçilik yapan ve vahyin emanet edildiği peygamberlere bunun yakışmayacağından dolayı kıssanın uydurma olduğu açıktır.⁵² Şii müfessirlerden Tabatabâî (ö.1981) de kıssada Allah'ın Hz. Dâvûd'u ilahi terbiye ile terbiye etmek ve ona nasıl hüküm vereceğini bildirmek için gönderdiği iki melekten bahsedildiğini bunun haricinde anlatılanların bir peygamber için uygun düşmeyeceğini ifade etmektedir.⁵³

46) Ebussuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 7: 222.

47) Şihâbüddîn, Mahmud b. Abdillâh Alûsî, *Râhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415h), 12: 178.

48) İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm*, 7: 60.

49) Muhammed Tahir b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1984), 23: 237.

50) Derveze Muhammed İzzet, *et-Tefsîru'l-hadîs* (Kahire: Dâru İhyâi'l-kütübî'l-Arabî, 1383h), 2: 308.

51) Ebu Cafer Muhammed b. Hasan Tûsî, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Thk. Ağa Bezrek et-Tahrânî. (Beyrut: İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî), 8: 554-555.

52) Ebû Ali el-Fadl b. Hasan et-Tabersî, *Mecme'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Murtezâ, 2006), 8: 270.

53) Tabâtabâî Muhammed Hüseyin. *el-Mizân fî tefsîri'l Kur'ân*, 17: 202.

Râzî'nin (ö. 606/1210) belirttiğine göre kıssa ile ilgili müfessirler temelde üç görüşü benimsemişlerdir:

1- Kıssa, Hz. Dâvûd'un büyük günah işlediğine işaret eder. Bu görüşe göre hikâye tamamen doğrudur. Hz. Dâvûd Uriya'nın karısına âşık olmuş, onu savaşa göndererek ölümüne sebep olmuş ve hanımıyla evlenmiş. Kendisine gelen meleklerde onun bu hatasını ima etmişlerdir. Bu görüş en kötü insana bile yakışmazken masum peygambere hiç yakışmayacağı, haksız yere adam öldürtmenin evli bir kadınla evlenmekten daha büyük bir günah olduğu, Hz. Dâvûd'un hikâyesinin başında pek çok sıfatla övüldüğü ve Hz. Muhammed'e onu örnek alması tavsiye edildiği gerekçeleriyle batıl olarak kabul edilmiştir.⁵⁴

2- Kıssa, Hz. Dâvûd'un küçük günah ilediğine işaret eder. Bu görüşe göre Hz. Dâvûd din kardeşinin nişanlısı ile nişanlanmıştır. Hz. Dâvûd'un kadına ilk bakışı ve sonrasındaki kalbi meylî günah sayılmaz. Hz. Dâvûd'un o kadınla evlenmek istemesiyle kocasının öldürülmesi tevafuk etmiştir. Ayrıca o dönemde evli bir kadınla evlenmek için kocasından boşamasını istemek normaldi. Bu durum caiz olmakla birlikte Hz. Dâvûd'un şanına ve konumuna yakışmadığı için küçük günah olarak kabul edilmiştir.

3- Kıssa Hz. Dâvûd'un ne büyük ne de küçük günah işlediğine işaretettir. Râzî'ye göre bu hadise Hz. Dâvûd'un büyük ya da küçük günah işlemediğini, aksine en güzel övgüyü ve medhi hak ettiğini göstermektedir. Kıssanın önünde ve sonunda bukadar övülen bir peygamberin hatasından bahsedildiği düşünülemez. Ona göre, birileri Allah'ın peygamberi Hz. Dâvûd'u öldürmek istedi. Hz. Dâvûd'u yalnız başına ve Rabb'ine taat ederken buldukları bir günü fırsat bilerek mescidin duvarına tırmandılar. Yanına girdiklerinde de, Hz. Dâvûd'un korumalarıyla birlikte olduğunu gördüler. Bunun üzerine, hemen orada ayette işaret edilen mizansenî uydurdular.⁵⁵

Kıssanın tamamen uydurma olduğunu söyleyenlerin gerekçesi kıssanın medh makamında olması, Hz. Dâvûd'a verilen nimetlerin ve örnek şahsiyetinin anlatılması ve peygamberlerin günah işlemekten masum olmalarıdır.⁵⁶

Dâvûd'un hata işlediğine Kur'an'ın dört lafzı işaret etmektedir:

1. *وَوَدَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ* Hz. Dâvûd kendisini öldürmeye gelenlerden intikam almayı düşünmüş ama daha sonra vazgeçmiştir. Onun bu düşüncesi kendisi için hata olmuştur.

2. *فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَحَرَّ رَاكِعًا* Hz. Dâvûd odasına zamansız ve usulsüz girenlerin kendisini öldürmeye geldiklerini zannetmesidir. Böyle olmadığı anlaşılınca tevbe etmiştir.⁵⁷

3. *وَأَنَابَ* Hz. Dâvûd odasına girenleri öldürmek istediği için kendisi için dua etmiş. Allah kendisinden odasına girenler için de dua istemiştir.

54) Râzî, *Mefâtiḥ*, 26: 381; Hâzin, *Lübâb*, 16: 398-399.

55) Râzî, *Mefâtiḥ*, 26: 382.

56) Ahmed İsa, *Dâvûd ve Süleyman*, 361.

57) Ebu Hayyân Muhammed b. Yusuf, *el-Bahrü'l-muhîṭ* (Beyrut. Dâru'l-Fikr, 1420h), 9: 151.

4. فَعَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ Hz. Dâvûd davalıyı dinlemeden hüküm vermiştir.⁵⁸

4. Kıssa ile ilgili İsmet Prensibi Çerçevesinde Yapılan Yorumlar

Bazı müfessirlerin, söz konusu kıssada geçen bir kısım kavramları yorumlarken ismet prensibinden etkilendikleri görülmektedir.

4.1. ذَا الْأَيْدِ /Ze'l-Eyd

Müfessirlerin ekseriyeti bu terkibi maddi ve manevi bütün kuvvetler olarak yorumlamışlardır.⁵⁹ İbn Atiyye (ö. 541/1147) , İbn Abbas (68/687) ve Katade'nin (ö. 117/735) söz konusu terkibi “odundan çubukları vardı, oynardı.” diye tefsir ettiğini, Süddî'nin ise “sağlam büyük yapılar” olarak yorumladığını belirttikten sonra “Ordusunun çok ve güçlü olması da olabilir.” diye söyler.⁶⁰ Ebu Hayyân (ö. 745/1344) da Ze'l-eyd ifadesinin arkasından gelen “o Allah'a yönelirdi ifadesinin dinde kuvvetli olmayı vurguladığını belirtmekle birlikte ardından beden kuvvetini de vurgular.⁶¹

Râzîye göre ze'l-eyd dinde kuvvettir. Çünkü saltanatta kuvvet kâfir kralların özelliğidir, övgüyü hak etmez, dinde olması övgüye layıktır. Kuvvet dinde olunca vazifelerini yapar zararlı olanlardan kaçınır.⁶² Yine “veşedednâ mülkehü” ibaresinden maksadın mal ve asker ile mülkünün sağlamaştırıldığı anlamı muhaldir. Ayrıca hikmet gerekli ilim ve ameli kapsar. Bu yüzden hikmetle bu maddi anlam uyuşmaz.⁶³ Râzî'nin ismet-i enbiya gereği bu görüşü savunduğu açıktır. Kıssanın tamamen uydurma olduğu görüşünde olan Fadl Hasan Abbas da bu terkibe Râzî'nin verdiği “dinde kuvvet” anlamı vermiştir.⁶⁴

Mevdûdî (ö.1979) ise buradaki kuvveti Hz. Dâvûd'un Câlût karşısında göstermiş olduğu cismanî kuvvet, çevredeki bütün müşrik grupları yenip güçlü bir İslâmî devlet kurmasından dolayı askerî ve siyasî kuvvet, etkili bir yönetici olmakla birlikte, sade yaşaması ve Allah'ın sınırları içinde kalması anlamında ahlakî kuvvet, gün aşırı oruçlu olması ve gecenin üçte birini ibadetle geçirmesinden dolayı da ibadet kuvveti olarak açıklamaktadır.⁶⁵

58) Hâzin, *Lübâb*, 16: 402-406.

59) Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 9: 145.

60) Ebû Muhammed Abdulkhak b. Atiyye, *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitabi'l-azîz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye,1422h), 4: 495.

61) Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 9: 145.

62) Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ* (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1986), 98.

63) Râzî, *Mefâtiḥ*, 26: 378-379.

64) Fadl Hasan Abbas, *Kasasü'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Amman: Dârü'n-Nefâis, 2010), 647.

65) Ebû'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, trc. Heyet (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 5: 61.

4.2. اَلْحَصْم /el-Hasm

Başlangıçtan itibaren tefsirlerde hâkim olan görüş Hz. Dâvûd'un odasına zamansız ve beklenmedik bir şekilde girenlerin Hz. Dâvûd'u yeltendiği bir hatadan dolayı uyarmak üzere gelen melekler olduğu yönündedir.⁶⁶ Bir diğer görüşe göre ise bunlar Hz. Dâvûd'u öldürmek isteyen iki insan olup, odaya girdiklerinde Hz. Dâvûd'u yalnız bulamayınca korkudan hemen bu yalanı uydurmuşlardır. Âyette bazen ikil bazen de çoğul sıygasıyla zikredilen bu kişilerin iki grup olduğu da ifade edilmiştir.⁶⁷

Hz. Dâvûd'a gelenlerin melek olamayacağını söyleyenler meleklerin yalan söylemeyeceğini ve aralarında bir husumetin de bulunamayacağını gerekçe olarak sunarlar. Yine bu görüşte olanlar, meleklerin ayette geçen ifadeleri gerçek manasında değil de darb-ı mesel olarak söylediklerini, dolayısıyla buradan onların yalancı oldukları sonucunun çıkarılamayacağını iddia edenlere de özetle şöyle cevap vermişlerdir:

“Sizin iddia ettiğiniz bu şey, lafzın zahirinden uzaklaşmayı gerektirir, bu da aslın tam zıddıdır. Ancak O iki hasmı, iki insan olarak kabul eder, ‘Bir kötülük yapmak maksadıyla Dâvûd’un yanına girmişlerdi, daha sonra bu yalanı uydurdular’ dersek, bu durumda bu yalan, fâsık iki şahsa isnad edilmiş olur. Dolayısıyla bu, birinci görüşten daha evlâdır.”⁶⁸

Râzî'ye göre bu iki kişinin melek olduğunu savunanların argümanları özetle şöyledir: Müfessirlerin ekserisi bu konuda ittifak halindedir. Dâvûd'un makamı, herhangi bir kimse için giremeyeceği şekildedir. Dolayısıyla bu işi ancak melekler yapabilir. İki hasmın Hz. Dâvûd'a "Korkma, âdil hüküm ver ve aşırı gitme" demeleri onların melek olduklarına işaret eder. Çünkü onlardan hiç bir kimse, bu sözü o makamda ona söyleme cesareti gösteremez. Râzî bu delilleri tutarsız sayar ve cevap vermeye gerek görmez.⁶⁹

Râzî'ye kadar müfessirlerin tamamına yakınının eğilimi kıssanın temsili, iki hasmın iki melek ve na'ce kelimesinin de kadından kinaye olduğu yönündedir. Söz konusu hasımların İsrailoğulları'ndan iki kişi ya da iki grup olması çok zayıf bir görüştür. Râzî, tercih edilen birinci görüşü peygamberlerin ismetine halel getireceği gerekçesiyle kabul etmez ve İsmetü'l-enbiyâ adlı eserinde ve tefsirinde kıssanın Hz. Dâvûd'u öldürmeye gelen iki kişi hakkında olduğunu ve Dâvûd'un yalnız olmadığını görünce de bu yalanı uydurdıklarını uzun uzun izaha çalışır.⁷⁰ Râzî'den sonra artık iki hasmın iki insan olma ihtimali de müfessirlerin görüşleri arasında daha fazla yer almaya başlamıştır.⁷¹

66) Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 5: 227; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 21: 186; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 8: 615; Kurtubî, *el-Câmi'*, 15: 169; E Ebussuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 7: 220-221.

67) Semerkandî, *Bahr*, 4: 12.

68) Râzî, *Mefâtiḥ*, 26: 382-383.

69) Râzî, *Mefâtiḥ*, 26: 383.

70) Râzî, *Mefâtiḥ*, 26: 381-384; Râzî, *İsmet*, 100-101.

71) Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 2: 310; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr* (İstanbul: Dersaadet), 3: 54.

Müfessirlerin pek değinmediği bir husus şudur: Kıssa temsili değil de hakikat olarak kabul edildiğinde hak aramaya neden usulsüz yolla gidildiği ve davalının daha güçlü olmakla beraber neden davacıyla birlikte hareket edip duvara tırmanmıştır? Bu iki durum kıssanın gerçekte temsili olduğu görüşünü desteklemektedir.

4.3. نَعَجَةٌ / Na'ce

Na'ce "beyazlamak" anlamına gelen neacen kelimesinden türemiş olup "dişi koyun, antilop ve dağkeçisi" anlamına gelmektedir. Nuûc "bembeyaz" anlamındadır. Kadının güzelliğini ifade etmek için وامرأة ناعجة اللون denir. Genelde dilciler kelimenin kadından kinaye olarak da kullanıldığını belirttikten sonra misal olarak da ilgili ayetteki kullanımı verirler.⁷²

İbn Abbas'tan başlamak üzere ilk müfessirlerde ayetteki kelimenin kadından kinaye olduğu görüşü hâkimdir.⁷³ Zeccâc (ö. 311/923) kelimenin arap dilinde daha çok kadından kinaye olarak kullanıldığını belirtir ve benzer durumdaki الشاة kelimesinin şiirde kadın yerine kullanılmasını delil olarak sunar:⁷⁴

فَرَمَيْتُ عُفْلَةً عَيْنِهِ عَنْ شَاتِهِ فَأَصَبْتُ حَبَّةَ قَلْبِهَا وَطِحَالَهَا

"Onun koyununu görmediği bir sırada okumu attım,
Ta kalbinin ortasından ve dalağından isabet ettirdim."

Na'ce kelimesinin kadından kinaye olarak kullanıldığı bir şiirde şöyledir:

أَنَا أَبُوهُنَّ ثَلَاثٌ هُنَّ وَرَابِعَةٌ فِي الْبَيْتِ صَغِيرَا هُنَّ
وَنَعَجَتِي خَمْسًا تُوْفِيهِنَّ وَأَلَا فَنَى سَمَحٌ يُعَدِّيهِنَّ

"Babasıyım ben onların, üç tanedir onlar,
En küçükleri dördüncüleri ise evdedir.

Benim koyunum ile beşe tamamlanmaktadırlar,
Onları besleyecek cömert bir kişi yok mudur?"⁷⁵

Müfessirlere göre bayanlardan kinaye yollu koyun diye bahsetmek, tariz ifadelerin en güzellerindedir. Bu durum Arapların Zeyd, Amr'ı dövdü, ifadelerine benzemektedir. Biz, vaziyeti böyle olan iki davacıyız, demiş gibidirler.⁷⁶

72) el-Ferâhîdî, "n'ac", 1: 232; İbn Manzur, "n'ac", 2: 380.

73) Fîrûzâbâdî, *Tenvîr*, 381; Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 3: 640; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10: 70

74) Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 4: 326; Ebû Ca'fer en-Nehhâs, *Meâni'l-Kur'an* (Mekke: Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, 1409), 6: 97.

75) Kurtubî, *el-Câmi'*, 15: 172; Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 9: 143.

76) Kurtubî, *el-Câmi'*, 15: 173.

Hız. Dâvûd'a gelenlerin melek ve koyunların da kadından kinaye olduğu görüşünde olanlar hikâyenin bağlamından ziyade mahiyetiyle ilgilenmişler ve hikâyenin mutlaka kadın usuru etrafında şekillendiğini kabul etmektedirler. Bu gruptaki müfessirlerin bir kısmı kadının Uriya ile evli olduğunu ve o dönemde evli bir kadını beğenen birisinin onu kocasından boşamasını istemesinin normal karşılandığını ifade eder.⁷⁷ Evli bir kadını beğenip kocasından boşamasını istemesini bir peygambere yakıştıramayanlar kadının sözlü olduğunu söylemektedirler.⁷⁸

Bazı müfessirler de Na'ce kelimesinin burada kadından kinaye olmayıp gerçek anlamında kullanıldığı görüşündedirler. Dolayısıyla burada Hz. Dâvûd'un beğendiği bir kadınla evlenmesi ya da hanımları söz konusu değildir. Onları bu düşünceye iten saiklerin başında hikâyenin zina dışındaki taraflarının bile peygamberlerin ismetiyle bağdaşmamasıdır.⁷⁹

4.4. أَكْفَانِيهَا / Ekfilnîhê

İfade "onu bana ver, beni onun sorumlusu yap" anlamındadır.⁸⁰ İlk dönem müfessirlerinin çoğunluğu bu ifadeye "Onu benim için boş" anlamı vermişlerdir.⁸¹ Hz. Dâvûd'un evli bir kadının kocasından onu kendisi için boşaması isteğini kabul eden müfessirler bu durumun o dönemde son derece normal olduğunu hatta bir benzerinin ensarla muhacir arasında vuku bulduğunu söylemektedirler.⁸² Bu tıpkı bir kişinin cariyesi bana sat demesi gibidir.⁸³ Hâzin (öl. 741/1340) muhakkik âlimlerin Hz. Dâvûd'un Uriya'dan hanımını boşamasını istediği konusunda müttefik olduğunu söyler.⁸⁴ Bununla birlikte kıssanın kadınla bir ilişkisi olmadığını kabul edenler kıssayı sadece mizansen olarak kabul ederler.⁸⁵

77) Nehhâs, *Meâni'l-Kur'an*, 6:101; Ebü'l-Kasım Mahmud b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf, an hakâiki gavâmidî't-tenzîl* (Beyrut: Darü'lkitabi'l-arabî, 1407h), 4: 80; Ebussuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 7: 223.

78) Ahmed b. Ali Ebû Bekr er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an* (Beyrut: İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1405h), 5: 255.

79) Fadl Hasan Abbas, *Kasasü'l-Kur'an*, 650-651.

80) Ebû Ubeyde Me'mer b. el-Müsennâ, *Mecazü'l-Kur'an* (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1381h), 2: 181; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Garîbu'l-Kur'an* (Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, 1978), 379.

81) Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 21: 189; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an*, 4: 327; Nehhâs, *Meâni'l-Kur'an*, 6: 100;

82) Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 5: 255.

83) Nehhâs, *Meâni'l-Kur'an*, 6: 100.

84) Hâzin, *Lübâb*, 4: 37.

85) Râzî, *Mefâtiḥ*, 26: 381.

4.5. وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ / Ve Azzenî fi'l-Hitâb

Bu ifadeye tefsirlerde genel olarak “Sözde yardım olunmakta ve güçte benden üstün” anlamında kullanılmıştır.⁸⁶ İbn Arabî ise “sahib olduğu güç ve otoritesiyle beni yendi” anlamı vermektedir. Bu anlamı tercih etme sebebini de “Çünkü ondan böyle bir şeyi isteyince, ona muhalefet edememişti.” Şeklinde açıklamaktadır.⁸⁷ Burada ismet sıfatı etkisinde yapılan bir yorum da hitab kelimesine nişanlılık anlamı verilmesidir.⁸⁸

5. Hz. Dâvûd’un Hatasının Mahiyeti

Hz. Dâvûd’un işlediği belirtilen hatayı temelde iki kısma ayırmak mümkündür. Birincisi Dâvûd’un kadınla imtihanı konusundaki yanlışları, ikincisi ise odasına usulsüzce giren davacılarla ilgili düşünceleri ve onlar arasında acelece verdiği hükümdür. Müfessirler Tevrat’tan mülhem olan bu kıssayı rivayet ve yorumlarla genişletmişler ve Kur’an’da belirtilen Hz. Dâvûd’un tevbe ve affına sebep olan hatayı da bu kıssadaki yanlışlarda aramışlardır. Buna göre onun hatası:

5.1. Hz. Dâvûd’un Yıkanırken Gördüğü Kadına Doyasıya Bakması.

Hz. Dâvûd’un çıplak yıkanan kadına ilk defa bakmasından dolayı hiçbir sorumluluğu yok iken ikinci defa bakışından sorumludur.⁸⁹ Mâtürîdî, Hz. Dâvûd’un duvara çıkmasını ve oradan güzel bir kadın görüp tıpkı Hz. Peygamber’in kalbinin Zeyneb’e meylettiği gibi onun kalbinin de gördüğü kadına meyletmesini ihtimal dâhilinde görür. Hz. Dâvûd’un, kocası farz olan cihadı yerine getirmek için savaşıp ölen bu kadınla evlenmesinin de mümkün olduğunu belirtir. Bunların ötesinde anlatılan; kadına defalarca bakması, onunla evlenmek için öldürülsün diye kocasını ön saflarda savaşırması gibi ifadelerin peygambere yakışmadığından kabul edilemeyeceğini vurgular.⁹⁰

Mâtürîdî, “İlk bakışın sorumluluğu yoksa neden suçlu gibi muamele gördü?” sorusuna “Peygamberler diğer insanların mesul olmadığı küçük meselelerden de hesaba çekilirler. Tıpkı Hz. Yunus’un dinini ve kendisini kurtarmak için izinsiz kavminden ayrıldığı gibi Hz. Dâvûd da bu işleri izinsiz yapmıştır.”⁹¹ cevabını verir.

İbn Arabî de ismet-i enbiyâ gereği Hz. Dâvûd’un kadına doyasıya baktığına dair görüşleri caiz görmez. Ona göre Allah veli kullarına bile böyle bir düşünce yakışmıyor iken, Allah’ın peygamberlerine kesinlikle yakıştırılmaz.⁹²

86) Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 3: 641; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 21: 178; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an*, 4: 327; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 8: 617; İbn Atıyye, *el-Muharrer*, 4: 500.

87) İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4: 50.

88) Ebû Hayyân, *el-Bahr*, 9: 149

89) Sa'lebî, *el-Kesf*, 8: 190; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4: 53.

90) Mâtürîdî, *Te'vilât*, 8: 616.

91) Mâtürîdî, *Te'vilât*, 8: 616.

92) İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4: 54.

5.2. Hz. Dâvûd Beğendiği Kadının Kocasından Onu Boşamasını İstemesi ve Onunla Evlenmesi.

Bu görüşü savunan eski yeni pek çok müfessir vardır.⁹³ Nehhâs (ö. 307/920) bu durumu bir adamın bir başkasından cariyesini kendisine satmasını istemesi gibi Hz. Dâvûd'un da Uriya'dan karısını boşamasını istemiş olabileceğini belirtir ve Allah'ın, doksandokuz hanımı olmakla birlikte dünyalık işlerle uğraşması ve onu artırma peşinde olmasından dolayı peygamberini ikaz ettiğini söyler.⁹⁴ Kuşeyrî'ye (ö. 465/1072) peygamberlerin hiçbir sûrette günah işlemeyeceklerini savunanların Hz. Dâvûd'un evlâ olanı terkederek Uriya'nın hanımıyla evlenmiş olduğu görüşünde olduklarını belirtir.⁹⁵

Şevkanî (ö. 1250/1834) Hz. Dâvûd'un kadının kocasından onu boşamasını istemesinin peygamberlerde bulunması gereken ismet sıfatına mani olmadığını düşünmektedir. Ancak Allah peygamberini uyarmıştır.⁹⁶ Ebussuud, daha önce de geçtiği gibi "Hz. Dâvûd zamanında bir kimse bir kadın hoşuna gittiğinde onu kocasından boşamasını isterlerdi." demekte ve buna da ensardan bazılarının muhacirler adına hanımlarından birisini boşamayı teklif etmesini⁹⁷ delil getirmektedir. Hz. Dâvûd Uriya'nın karısını görmüş beğenmiş ve onu boşamasını istemiş, Uriya da Hz. Dâvûd'un bu isteğini geri çevirmekten hayâ etmiştir. Hz. Dâvûd Hz. Süleyman'ın da annesi olan bu kadınla evlenmiş. Buradaki hata Hz. Dâvûd'un, konumunu kullanarak bu işi yapmasıdır. Caiz olmakla birlikte peygambere yakışmadığı, dünyaya ve nefsine fazla meyletmemesi gerektiği için de kınanmıştır.⁹⁸ Üstelik kendisinin pek çok hanımı varken Uriya'nın yalnızca bir karısı vardı.⁹⁹

5.3. Hz. Dâvûd'un Kadının Kocasını Tabutu Taşıyanlar Arasında Ön Safflarda Savaşmasını Emretmesi.

Zeccâc çağdaşı Mâtürîdî gibi kıssanın bazı bölümlerinin doğru olabileceği kanaatinde. Zeccâc, Hz. Dâvûd'un kasıtlı olarak Uriya'yı savaşa göndermesi, öldürülsün diye ön safflarda savaşmasını emretmesi ve akabinde de karıyla evlenmesi olayının mümkün olmadığını ancak, yiğit ve başarılı bir savaşçı olmasından dolayı Uriya'nın tabutun önünde savaşmasını istemiş olabileceğini ve kasıtlı bir girişimde bulunmadan Uriya'nın savaşta ölmesini arzulamış olabileceğini belirtmektedir. Dâvûd'un günahı da işte bu duygudur.¹⁰⁰

93) Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 21: 189; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 4: 327; Nehhâs, *Meâni'l-Kur'ân*, 6: 100.

94) Nehhâs, *Meâni'l-Kur'ân*, 4: 100.

95) Abdulkerîm b. Hevâzin b. Abdulmelik el-Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât* (Mısır: el-Heyetü'l-Mısıriyye), 6: 475.

96) Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1414), 4: 490.

97) Buhârî Nikâh, 7; Buhârî, *Buyû'*, 1.

98) Ebussuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 7: 220-221; Mevdûdî, *Tefhîm*, 5:65.

99) Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 80.

Hız. Dâvûd'un kendi nefsi için adam öldürtmesi peygamberlerin ismetine aykırı olduğundan dolayı pek çok müfessir tarafından kabul görmemiştir.¹⁰¹

5.4. Kocası Ölecek Olursa, O Kadın İle Evlenmeye Niyet Etmesi.

Hız. Dâvûd o kadını gördü ve kalbi ona meylettii. Onun bu durumda, bir günahı yoktur. Kadının kocası tesadüfen vefaaf edince, o kadınla evlenmeyi ümit ettiği için, onun öldürülmesinden ötürü büyük bir üzüntü hissetmemiştir. Böylece de bu zelle, yani bu adamın öldürülmesine pek üzülmeme hatası meydana gelmiştir.¹⁰²

5.5. Hız. Dâvûd'un Nişanlı Bir Kadına Talip Olması.

Uriya savaşa gidince bu defa Dâvûd ona talib olmuş ve çok hanımı olmakla birlikte Mümin kardeşinin nişanlısıyla nişanlanmıştır.¹⁰³ Kurtubi ise “Peygamberlerin büyük günah işlemekten münezzehe olduğunu kabul eden muhakkik ilim adamlarının naklettiklerine göre” kaydıyla zikrettiği görüŖe göre Dâvûd, başkası tarafından talib olunmuş bir bayana talib olmaya kalkmıştır. Dâvûd bunu bilmemekle birlikte öğrenme imkânı vardı ve vazgeçebilirdi. Ancak böyle yapmadı. Bu bayanın akrabaları da ilk talipliyi bırakarak Dâvûd 'a kızlarını vermek istemişlerdir. Dâvûd üstün konumu dolayısıyla da onunla önce nişanlandı sonra da evlendi.¹⁰⁴

5.6. Hız. Dâvûd'un Uriya'nın Öldürülmesine Diğer Askerlere Üzüldüğü Kadar Üzülmemesi ve Sonra da Hanımıyla Evlenmesi.

Bazı müfessirler Dâvûd'un Uriya'nın Ŗehit edilmesinde hiçbir dahlinin olmadığı görüşündedirler. Onlara göre Uriya'nın tevafuken savaşta ölmesiyle Dâvûd diğer ölenlere üzüldüğü kadar ona üzülmemiş¹⁰⁵ ve karısıyla evlenmiştir. Bu da Allah'ın hoşuna gitmiştir. Başkası için küçük olan bir hata peygamberler için büyük olmuştur.

5.7. Davacılar Hakkındaki Suizannı ve Onlardan İntikam Alma İsteği.

Hız. Dâvûd, yanına gelen davacılar hakkında suizanna kapılıp onların kendisine suikast düzenlemek için geldiğini vehmetmiş ve onlardan intikam almayı düşünmüştür. Du-

100) Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 4: 328.

101) İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 4: 56; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5: 27; Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 3: 150.

102) Sa'lebî, *el-Kesf*, 8: 190; Râzî, *Mefâtiħ*, 26: 380.

103) Sa'lebî, *el-Kesf*, 8:190; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 81; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 5: 27.

104) Kurtubî, *el-Câmi'*,15: 176-177; Hâzin, *Lübâb*, 4: 37; Sa'lebî, *el-Kesf*, 8:190; Nesefî, *Medârik*, 4: 38.

105) Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 81.

rum düşündüğü gibi çıkmayınca da pişman olup istiğfar etmiştir.¹⁰⁶ Buna Hz. Dâvûd'un Allah'a yakınlığının bir ifadesi olarak veya Allah'a hakkıyla kulluk yapamama endişesiyle istiğfar etmiş olduğu şeklinde itirazlar edilmiştir.¹⁰⁷ Ancak sarih delillerin olmayışı nedeniyle böyle kesin ifadeler kullanmamız zordur. Bir başka görüşe göre de o iki kişi Dâvûd'u öldürmek istemişler, korumalardan korkunca da sözkonusu mizansenî hazırlamışlardır. Bu durumu farkedene Dâvûd önce o iki kişiden intikam almaya karar vermiş sonra da onları affetmenin ve bağışlamanın peygamberlik makamına daha yararlı davranış olacağı kanaatine varmıştır. İşte Dâvûd'un günahı işte bu intikam duygusudur.¹⁰⁸

5.8. Hz. Dâvûd'un Davacılarından Birisini Dinleyip Diğerini Dinlemeden Hüküm Vermesi.

Bu görüşe göre Dâvûd mezkûr olayda davalıyı dinlemeden davacının iddiası üzerine davalıya zulüm isnat etmiştir.¹⁰⁹ Sa'lebî de davalının itirafının ayetin zahirinden anlaşıldığı için hafzedildiğini belirtir.¹¹⁰ İbn Arabî ise değil peygamber bir kadıya bile böyle hüküm vermenin yakışmayacağı gerekçesiyle Hz. Dâvûd'un davalıyı dinlemeden hüküm verdiği görüşünü reddeder.¹¹¹ İbn Atiyye bu görüşün iki sebepten yanlış olduğunu belirtir: Birincisi âyetin zahirine aykırı olmasıdır. İkincisi ise Hz. Dâvûd'un "O sana zulmetmiştir." sözünün "eğer söylediğinin doğruluğu bir delil ile yahut itiraf ile sabit olursa" anlamını içermesidir.¹¹²

Mevdûdî ise Hz. Dâvûd'un, yalnızca tek tarafı dinleyerek karar verdiğini düşünmenin yanlış olduğunu, çünkü davalının susmuş olmasının, onun suçunu kabullendiği anlamına geldiğini ifade eder.¹¹³

Hz Dâvûd'un tevbe etmesi ile ilgili pek revaç bulmayan birkaç görüş daha vardır. Bunlardan birisi peygamberlerin küçük günah işleyebileceği düşüncesinde olanların Hz. Dâvûd'un hatasının çocuğu sebebiyle davacılar gerekli ilgiyi göstermemek olduğunu

106) Razi, Ahmed b. Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî* (Mısır: Şirketü ve Matbeatü Mustafa, 1946), 23: 109.

107) Ayrıntılı bilgi için Bk. Abdurrahman Ateş, "İsrailiyatın odağındaki peygamber: Hz. Davud-Sâd suresi 21-25. Ayetler Bağlamında yapılan Rivayetlere eleştirel bir yaklaşım-". *Marife* 10/1 (Bahar 2010):19-25.

108) Ömer Faruk Harman, , "Dâvûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 23.

109) Semerkandî, *Bahr*, 3: 163; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 4: 56; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 4: 490; İbn Atiyye, *el-Muharrer*, 5: 445.

110) Sa'lebî, *el-Keşf*, 8:189.

111) İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 4: 55

112) İbn Atiyye, *el-Muharrer*, 5:445.

113) Mevdûdî, *Tefhîm*, 5:63.

114) Kuşeyrî, *Letâif*, 4: 475.

söylemeleri,¹¹⁴ bir diğeri Allah'ın kendisine verdiklerinin büyük kırallığının bir sonucu olduğunu zannetmesindedir.¹¹⁵ Bir diğeri de Hz. Dâvûd'un hüküm vermeyi geciktirmesidir. Allah'ın uyarısı da bundan dolayı olmuştur.¹¹⁶

Müfessirlerin ismet-i enbiyâ prensibi gereği Hz. Dâvûd'a yakıştıramadığı davalıyı dinlemeden acele hüküm verdiği görüşüne kıssanın öncesinde bulunan Hz Dâvûd'un hüküm vermedeki yetkinliğini gösteren faslû'l-hitab ifadesi de engel teşkil etmektedir. Yine peygamberlerin ismetini muhafaza etme gayretiyle yapıldığı anlaşılan bir yorumu Zemahşerî şöyle nakletmektedir. "Ömer b. Abdulaziz'in yanında bulunan bir adam 'Eğer kıssa kurandaki kadarsa onun hilafına bir şey söylememiz gerekmez. Yok, eğer anlatılanlar doğruysa Allah peygamberinin kusurunu örtmüştür, bizim açığa vurmamız gerekmez.' dedi. Bunun üzerine Ömer 'Bu söz üzerine güneşin doğduğu her şeyden daha değerlidir.' dedi."¹¹⁷ Mâtürîdî en küçük bir yanlıştan bile kınandığını zikrederek malum hikâyenin doğruysa anlatılabilir, uzak durmak evladır, yorumunu yapar.¹¹⁸

Sonuç

Peygamberler insanlar arasından seçilmiş ve ilahi terbiye ile yetiştirilmiş üstün özelliklere sahip elçilerdir. Dolayısıyla vahyin tebliği konusunda hata etmeleri söz konusu değildir. Ayrıca mezheplerin ittifakıyla yüz kızartıcı fiillerden, küfür ve şirke düşmekten de uzaktırlar.

İnsanlara örnek ve önder olarak gönderilen peygamberlerin bu vazifelerine halel getirecek fiil ve davranışlardan korunmuş olmaları tabii bir durumdur. Ancak insan olmaları hasebiyle bazı hatalar işlemeleri Kur'an'ın da işaretiyle imkân dâhilindedir. Ne var ki peygamberlerin hatalarından bahseden ayetlerin akabinde ilahi ikaz, pişmanlık, tevbe ve Allah'ın affı gelmektedir. İşte ismet sıfatı mihverinde ele aldığımız Hz. Dâvûd ve ona gelen davacıların kıssası bu kabildendir.

Tevrat'a göre Hz. Dâvûd, siyasi olarak başarılı bir kral olmakla birlikte ahlaki zaafı olan, nefsine hâkim olamayan ve büyük günah işleyen bir kimsedir. Kur'an'a göre ise Allah'a çokça ibadet eden, Allah'ın hikmet, nübüvvet ve kırallık verdiği örnek bir şahsiyettir. İsmet prensibi ile ilişkisinden ötürü ele aldığımız kıssa aslında Dâvûd peygamberin yaptığı bir hatayı konu edinmektedir. Bununla birlikte burada da görüldüğü gibi öncelikle Hz. Dâvûd üstün vasıfları ve kendisine verilen nimetlerden bahisle övülmekte ardından da kıssaya giriş yapılmaktadır. Kur'an'da özet ve kinayeli bir şekilde yer alan kıssa ilgi-

115) Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm, *el-Feslü fi'l-milel ve'l-ehvâi ve'n-nihal* (Kahire: Mektebetü'l-Hancı), 4: 14-15.

116) Muhammed Ahmed Câdülmevlâ, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Ali Muhammed Becâvî, Seyyid Şahâte, *Kasasu'l-Kur'an* (Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kubrâ, 1969), 192-193.

117) Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 81.

118) Mâtürîdî, *Te'vilât*, 8: 619-620.

li bölümde geçtiği gibi Kitab-ı Mukaddes'te detaylı ve açık bir şekilde anlatılmakta ve Hz Dâvûd'a çirkin iftiralar içermektedir. Hz Peygamber'e de "yalancı", "büyücü" diye iftira atıyorlar ve "Vahiy içimizden ona mı geldi?" diye onunla alay ediyorlardı. Allah Hz. Peygamber'den bu iftiralara aldırılmamasını, sabretmesini, dirençli olmasını isterken sabrına yardımcı olması için de Hz. Dâvûd'un kıssasını hatırlatmaktadır. Kıssanın ilk mesajının muhatabı Hz. Peygamber olmakla birlikte küçük bir hatadan dolayı bu kadar üstün özelliklere sahip olan Hz. Dâvûd bile hesaba çekildiğine göre daha önce sonlarının helak edilen eski kavimler gibi olacağı bildirilen inkârcı müşriklerin de mutlaka hesaba çekileceği ve cezalandırılacağı iması vardır. Aynı zamanda hata bile yapsalar pişman oldukları takdirde Allah'ın daima elçilerinin yanında olduğu ve tıpkı Dâvûd'u muvaffak kıldığı gibi Hz. Muhammed'i de muvaffak kılacağı vurgulanmaktadır.

Kıssada kullanılan fetennâ kelimesinden burada bir imtihanın olduğu, tevbe ve istiğfardan da bir hatanın vuku bulduğu anlaşılmaktadır. Ancak Kur'an Hz. Dâvûd'un kıssasını müphem olarak zikretmiştir. Sahih bir hadis de yoktur. Dâvûd'un davalıyı dinlemeden acele hüküm vermesi, öncesinde geçen hikmetle ve fasl-ı hitap ile bağdaşmamaktadır. Kaldı ki buna işaret eden bir delil de yoktur. Neticede verilen hüküm doğrusya acele hüküm vermesinden dolayı kınanması da pek isabetli görünmemektedir.

Râzî'ye gelinceye kadar hemen bütün müfessirler na'ce kelimesinin kadından kinaye olduğunu belirtmişlerdir. Râzî ve sonrasındaki pek çok müfessir peygamberlerin ismet sıfatına halel getireceği endişesini dile getirerek söz konusu kelimenin kinaye olmayıp gerçek anlamda kullanıldığını belirtmişlerdir. Hz. Dâvûd'un kıssası zina fiili dışında Uriya'nın öldürülmesi dâhil tamamına yakını israiliyattan alınmıştır. Hz. Peygamber'e dayandırılan uzunca bir hadis ile de kıssa teferruatlandırılmıştır. Daha sonraları müfessirler peygamberlerin ismetine aykırı olduğu gerekçesiyle Uriya'nın öldürülmesinden başlamak üzere kıssayı peyderpey sahih olmayan rivayetlerden temizlemeye çalışmışlardır. Râzî'ye kadar kıssa ile ilgili son söylenen Hz. Dâvûd'un Uriya'nın karısını görüp beğenmesi ve kocasından onu boşamasını istemesidir. Râzî aklî ve naklî izahlarla kıssanın tamamen uydurma olduğunu ortaya koymakta ve kıssanın Hz. Dâvûd'un örnek şahsiyetini vurguladığını belirtmektedir. Bundan sonra müfessirlerin bir kısmı Râzî'nin etkisinde kalarak ve ismet prensibini öne sürerek kıssada anlatılanların peygamberlere yakıştırılmayacağını ifade etmektedirler. III. Asırdan itibaren her müfessir sahip olduğu ismet düşüncesinin farklılığına göre kıssayı yorumlamaya çalışmıştır. Neticede Hz. Dâvûd'un büyük günah ya da küçük günah işlediği yahut hiçbir günah işlemediği sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

Abbas, Fadl Hasan, *Kasasü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dârü'n-Nefâis, Amman 2010.

Ahfeş, Ebu'l-Hasan, *Meâni'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1990.

Ahmed İsa el-Ahmed, *Dâvûd ve Süleyman fi'l-ahdi'l-kadim ve'l-Kur'ani'l-kerîm* (Basılmamış Doktora tezi), Kahire üniversitesi, 1990.

- Alûsî, Şihâbüddîn, Mahmud b. Abdillâh, *Râhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415h.
- Ateş, Abdurrahman, “İsrailiyatın odağındaki peygamber: Hz. Davud-Sâd suresi 21-25. Ayetler Bağlamında yapılan Rivayetlere eleştirel bir yaklaşım-”. *Marife*, C. X, S. 1, 2010, Bahar, 9-27.
- Bağdadî, Ebû Mansur Abdulkahir, *el-Fark beyne'l-frak*. Daru'l-Afaki'l-Cedide, Beyrut 1977.
- Usûlü'd-dîn*. İstanbul 1928.
- Begavî, Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd, *Meâlimü't-Tenzîl*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyyi, Beyrut 1420h.
- Beyzâvî, el-Kâdî Nâsıruddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, Thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşlı, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut 1418h.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahîh*, 2. Baskı. Çağrı Yayınları, İstanbul: 1401/1981.
- Bulut, Mehmet, “İsmet”, *DİA*, C. XXIII, S.134-136, İstanbul 2001.
- Cessâs, Ahmed b. Ali Ebû Bekr er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut 1405h.
- Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammâd, “Asm”. *es-Sihâh tâcü'l-lüga ve sihâhü'l-Arabiyye*. Dâru'l-İlmi'l-Melayî, Beyrut 1987.
- Derveze Muhammed İzzet, *et-Tefsîru'l-hadîs*, Dâru İhyâi'l-kütübî'l-Arabî, Kahire 1383h.
- Ebu Hayyân Muhammed b. Yusuf, *el-Bahru'l-muhît*. Dâru'l-Fikr, Beyrut 1420h.
- Ebüs-suûd, b. Muhammed el-İmâdî, *Tefsîru Ebissuûd, İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-kerîm*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, y.y, trs.
- Ebû Ubeyde Me'mer b. el-Müsennâ, *Mecazü'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1381h.
- Ferâhîdî, Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-ayn*, Dâru ve Mektebu'l-Hilâl, y.y, trs.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyad, *Meâni'l-Kur'ân*. Dâru'l-Misriyye. Mısır trs.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddin Ebû Tâhir Muhammed b. Yakub. *Tenvîru'l-mikbâs min tefsiri İbn Abbas*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan, trs.
- “Asm”. *el-Kâmûsu'l-muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2005.
- Harman, Ömer Faruk, “Dâvûd”, *DİA*, İstanbul 1997.
- Hâzin, Alaüddin Ali b. Muhammed, *Lübâbu't-te'vîl fi meân't-tenzîl*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1415h.
- İbnü'l-Arabî, el-Kâdî Muhammed b. Abdillâh Ebû Bekr, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

- İbn Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, ed-Dâru't-Tûnisîyye, Tunus 1984.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhak, *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitabi'l-azîz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1422h.
- İbn Babeveyh, Şeyh Sadûk Ebû Ca'fer el-Kummî, *el-İ'tikadat fî dini'l-imamiyye*, Daru'l-Müfid, Beyrut 1993.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Es'ad Muhammed el-Tayyib, Mektebetü Nezzâr Mustafa, Suud 1419h.
- İbn Hazm el-Endelusi, Ebu Muhammed Ali, *Kitabu'l-Fasl fî'l-Milel ve'l-Ehvai ve'n-Nihal*, Mektebetü'l-Hancî, Kahire trs.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Garîbu'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, Mısır 1978.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mürekkem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrût 1414.
- İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullah, *Tefsîru'l-Kur'ân mine'l-câmi' li İbn Vehb*, Dâru'l-Garbi'l-İslami, y.y, 2003.
- İbn Ebî Zemîn, Ebû Abdilleh, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-aziz*, el-Faruk el-Hadîse, Kahire 2002.
- Kadı Abdulcebbar, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, Mektebet-ü Vehbe, Kahire 1996.
- Karabacak, Mustafa. "Kur'an Ve Hadisler Bağlamında Hz. Dâvûd'un Örneklîği," *Mütefekkir*, Aksaray, 2018, S. 9, Haziran, s. 187-204.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-kütübi'l-Misriyye, Kahire 1964.
- Kuşeyrî, Abdulkerîm, el- *Letâifu'l-İşârât*, Thk. İbrahim Besyûnî, Mısır trs.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Semerkandî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, Thk. Mecdi Bâsellûm, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *en-Nüketü ve'l-uyûn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan trs.
- Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ. *Tefhîmü'l-Kur'ân*, (Çev. Heyet), İnsan Yayınları, İstanbul 1991.
- Muhammed Ahmed Câdümevlâ, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Ali Muhammed Becâvî, Seyyid Şahâte, *Kasasu'l-Kur'an*, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kubrâ, Mısır 1969.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebu'l-Hasan. *Tefsîru Mukâtil*, Thk. Abdullah Mahmud Şahâte, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut 1423h.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kureyşî, *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *İ'râbu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1421h.

- Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1998.
- Öztürk, Mustafa, *Tefsirde Ehl-i Sünnet ve Şia Polemikleri*, Ankara Okulu, Ankara, 2012.
- Râğıb, Ebu'l-Kasım Huseyn b. Muhammed el-İsfehânî, "Asm", *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1998.
- Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn, *Mefâtîhu'l-gayb*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut 1470h.
- İsmetü'l-enbiyâ*, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1986.
- Sâbûnî, Nûreddin, *Mâturîdiyye Akaidi*, (Trc. Bekir Topaloğlu), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1979.
- el-Müntekâ min ismeti'l-enbiyâ*, Dâr İbn Hazm, Beyrut 2014.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm, *el-Keşfu ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. Ebû Muhammed b. Âşûr, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyyi, Beyrut, 2002.
- Sem'ânî, Ebû Muzaffer Mansûr b. Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'ân*, Dâru'l-Vatan, Riyad 1997.
- Sevrî, Ebû Abdillâh Sufyân b. Sa'îd, *Tefsîru's-Sevrî*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- Sinanoğlu, Mustafa, Kelamcıların İsmet Anlayışının Kur'an Açısından Değerlendirilmesi", *Dini Araştırmalar* C. III, S. 8, Eylül-Aralık 2000, s. 163-188.
- Şahin, Necati, *Peygamberlik ve İsmet Sıfatı* (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya 2006.
- Şeyh el-Müfid Muhammed b. Muhammed b. En-Nu'man el-Bağdâdî, *en-Nüketü'l-i'tikadiyye*, Kum 1413h.
- Tashih-u i'tikadi'l-imamiyye*, Kum 1413h.
- Tabâtabâî Muhammed Hüseyin, *el-Mîzân fî tefsîri'l Kur'ân*, y.y, trs.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, y.y, 2000.
- Tabersî, Ebû Ali el-Fadl b. Hasan, *Mecme'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Murtezâ, Beyrut, 2006.
- Tirmizi, *Nevâdiru'l-usûl fî ehâdisi'r-resûl*, Dâru'l-Celîl, Beyrut trs.
- Tûsî, Ebu Cafer Muhammed b. Hasan, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut trs.
- Ünverdi, Veysi. "Mu'tezile'de Peygamberlerin İsmeti" *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. XV, S.1, 2015, 79-107.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed, *el-Vesût fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan trs.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl, *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut 1988.

İsmetü'l-enbiyâ, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1986.

Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Mahmud b. Ahmed, e *el-Keşşâf, an hakâiki gavâmidi't-tenzîl*, Darü'l-kitabi'l-arabî, Beyrut 1407 h.